

SİVÂSÎ ŞEYHLERİNE AİT MENAKİBNÂMELERDE KARAYAZICI İSYANI

The Karayazıcı Rebellion In Epic Story (Menakibname) Of Sivasi Shaykhs

Dr. Özden AYDIN

ozdenaydin58@gmail.com, Sivas/Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0729-9183>

ÖZET

Sultan III. Mehmed'in (1574-1595) saltanatı devrinde İran ve Avusturya savaşlarındaki başarısızlık, ordunun sınırlarda koşullandırılmasına neden olmuş ve bunun sonucunda Anadolu'da atlı ve silahlı gruplar türemiştir. Bu kişilere bir de sefer firarileri eklenmiş ve Anadolu'da sayıları gittikçe artan isyancı grup, halkın canını ve malını gasp etmeye başlamıştır. İşte bu grupların başında bulunanlardan biri Karayazıcı lakabı ile anılan Abdülhalim'dir. Anadolu'da Celali İsyanları olarak bilinen bir dizi isyanın arasında en büyüğü XVI. yüzyılın sonrasında onun tarafından başlatılmıştır.

Bu çalışmada amaç, Halvetî tarikatı şeyhlerine ait olan "Necmü'l-Hüdâ fi Menakıbı's-Şeyh Şemseddin Ebû's-Senâ"(Güneren, 2010) ve "Hediyyetü'l-İhvân" (Türer, 2011) adlı bu iki eserde, Karayazıcı ve çetesinin sebep olduğu zulüm ve korkunun Sivas ile İstanbul'da halk üzerinde yarattığı etki, yazarların kendi perspektifleri nispetinde anlatılmaya çalışılacaktır. Fakat burada verilen bilgiler sıra dışı pek çok öge içerdiğinden bunların değerlendirilmesi dönemin kronikleri ile mukayeseli olarak verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Sivâsîler, Menakıbnâme, Karayazıcı İsyanı.

ABSTRACT

During the reign of Sultan Mehmed III (1574-1595), the failure of the Iranian and Austrian wars caused the army to be conditioned at the borders and as a result the horsemen and armed groups in Anatolia emerged. An additional flight deserters were added to these people and the growing number of rebel groups in Anatolia began to seize the lives and property of the people. One of the leaders of these groups is Abdulhalim, who is known as Karayazıcı. Among the series of rebellions known as Celali Rebellions in Anatolia, the biggest one was XVI. century was started by him.

The aim of this study was to investigate the persecution and fear caused by Karayazıcı and his gang in these two works, "Necmü'l-Hüdâ fi Menakıbı's-Şeyh Şemseddin Abu Sen-Senâ" and "Hediyyetü'l-İhvân" ait, which belonged to the sheikhs of the Halveti tariqat. The effect on the people in Turkey will be explained according to their own perspectives. However, since the information given here contains many unusual elements, their evaluation will be tried to be compared with the chronicles of the period.

Key Words: Ottoman Empire, Sivâsîs, Epic story (Menakıbnâme), Karayazıcı Rebellion.

1. GİRİŞ

Sözlükte "övülecek güzel iş, hareket" manasıyla kullanılan menkabe/menkabenin çoğulu *menâkıb*dir. Menâkıb, ilk defa Hz. Peygamber ve ashabının konu edinildiği hadis kitaplarında, sonraki dönemlerde de halifelerin, mezhep imamının faziletlerinin konu edinildiği kitapların (Kitâbü'l-Menâkıb) bir bölümünün adı olarak yer almıştır. Ayrıca Osmanlı devrinin kuruluşundan itibaren yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu görülen bu eserler de padişah, sadrazam ve vezirlerin hayatlarının konu edinildiği (Menâkıb-ı Mahmud Paşa-i Velî, Menâkıb-ı Sultan Süleyman, Mecmûa-ı Menâkıb-ı Vüzerâ) görülür (Şahin, 2004: 112).

Tasavvufun İslâm coğrafyasında yaygınlaşmasından sonra menkabe veya menâkıb, sufilerin hikmetli sözlerinin, örnek davranışlarının ve keramet olarak nitelendirilen deneyimlerinin anlatıldığı hikâyeler olarak yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Velilik kavramı ile birlikte kullanılan keramet kavramı ise, Kur'an'da geçen peygamberler ile Hz. Muhammed'in mistik bazı davranışlarının halk muhayyilesiyle yorumlanmasıdır. Nitekim bu anlatılar mistik bir yolculuğun tezahürüdür. Bu mistik deneyimlerin Arap toplumunda yaygınlaşması ve bunların hikâyeye edilmesi ile ortaya çıkan menakıbnâmeler, İslâm

edebiyatında sıklıkla kullanılmıştır (Ocak, 1992: 27-29). Sufilerin tasavvuftaki mistik yolculuklarının anlatıldığı bu eserlerin dönemin entelektüel hayatında önemli ipuçları sunduğu göz ardı edilemez.

Tasavvufun tarikatlar aracılığıyla örgütlenmesi ve zamanla yaygınlaşmasıyla birlikte her tarikatın pîri (kurucu şeyh), tanınmış şeyh ve halifeler tarafından menâkıb kitapları yazılmaya başlanmıştır. Bu eserler arasında yer alan Şemseddin Sîvâsî'nin yeğeni ve aynı zamanda damadı olan Şeyh Receb Efendi tarafından Arapça olarak kaleme alınan *Necmü'l-Hüdâ fi Menakıbı'ş-Şeyh Şemseddîn Ebû's-Senâ* ve Şeyh Abdülehan Nûrî Sîvâsî'nin halifesi Şeyh Mustafa Nazmî Efendi'nin *Hedîyyetü'l-İhvân* adlı eserleri menakıbnâme türündeki eserlere birer örnektir.

Şeyh Receb Efendi, eserini yazma sebebi olarak; çocukluğundan itibaren elli seneye yakın evinde hizmetinde bulunduğu şeyhi Şemseddîn Sîvâsî'nin ahirete irtihalinden sonra yalnız ve garip bir ruh halinde iken ebedi ve umumî bir hizmet maksadıyla yazdığını söyler (Güneren, 2010: 1).

Şeyh Receb Efendi, eseri fasıllara ayırmış, münasip gördüğü yerlerde bazı meşayihin hikâyelerini nakletmiştir. Eserin, ihvan ve dostları arasında faydalı olmasını niyaz ettiğini ayrıca vurgulamıştır. Eserde, Şemseddîn Sîvâsî'nin hayatı, eserleri, kerametleri, halifeleri ve yaşadığı dönemin bazı sosyo-ekonomik olaylarında Şemsîye dergâhının takındığı tavır hakkında bilgiler mevcuttur. Şeyh Receb Efendi'nin, eserin *Hâtemetü'l-Hâteme* kısmında eserini Sultan I. Ahmed zamanında bitirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, 60 yaşını geçkin olduğunu ve gözlerinin zayıflığı nedeniyle okuyup yazamadığını, bu sebeple de eserini bir katibe yazdırmak suretiyle hatime ettiğini söylemektedir (Güneren, 2010: VI-1).

Hedîyyetü'l-İhvân'ın yazarı Mustafa Nazmî Efendi, 1032/1623 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir (Vassâf, 2006: 498). Babası Ramazan Efendi Trabzon'dan İstanbul'a gelerek İstanbul Koca Mustafa Paşa Camii yakınlarında ikâmet eden zengin bir tüccardır. İlk tahsilini dayısı hattat Feyzullah Efendi'den alan Nazmî Efendi, daha sonra Dersiamm Kara Süleyman Efendi, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Subbûhî Ahmed Dede ve onun vefatının ardından makamında şeyh olan el-Hâc Ahmed Dede'den şer'î ilimleri tahsil etmiştir (Türer, 2011: 53; Baz, 2007: 181). On sekiz yaşına geldiğinde tasavvufa ilgi duymaya başlamış ve Yenikapı Mevlevîhanesi'nde Derviş Mehmed Efendi'nin sohbetlerine katılmıştır. Sohbetleri esnasında Derviş Mehmed Efendi, Nazmî Efendi'ye hitaben: "*Sana bir nasihat ve vasiyyetim var. Sem'-i cânla istimâ' eyle: Bin elli beş tarihinde, meşâyih'ten biri bu şehirde kutb olacaktır. Senin kemâlin, tarikat ve hakikatda andandır. Gaflet itmesin*" diyerek keramet buyurmuş ve Nazmî Efendi 1057/1647 senesinde Şeyh Abdülehad Nûrî Sîvâsî'ye intisab etmiştir (Vassâf, 2006: 498).

Nazmî Efendi, şeyhine intisabından sonra seyr u sülûkte "*tekmîl-i usûl ve fîrû*" ve "*tahsil-i âdâb-ı tarikat*" eylemiştir. 1065/1654 veya 1066/1655 yıllarında otuz üç yaşlarında iken, Şehremîni civarında, Ümmî Sinanzade Tekkesi'nin yakınında bulunan *Yavaşça Mehmed Ağa Tekkesi*'ne şeyh ve burada bulunan camiiye vaiz olarak atanmıştır (Türer, 2011: 61). Bu görevini vefatına kadar 45-46 sene kadar devam ettirmiştir. Nazmî Efendi, şeyhi Abdülehad Nûrî Sîvâsî'nin vefatından sonra başka bir şeyhe intisab etmemiş, şeyhinin şeyhi Abdülmecid Sîvâsî'nin ruhaniyetine teslim olmuştur.

Nazmî Efendi, Yavaşça Mehmed Ağa Tekkesi'ndeki görevine ilaveten; Müftî Sunullâh Efendi Camii'nde cumartesi vâizliği, At Pazarı'nda Hüsam Beğ Camii vaizliği, Sultan Bayezîd Camii cumartesi vaizliği, Yeni Camii vaizliği, Turhan Hadice Sultan Camii cuma vaizliğidir. Nazmî Efendi, bütün bu görevleri yürütürken, 1074/1663 tarihinde Ordu-yı Hümâyûn şeyhliğine atanmış ve Uyvar seferine iştirak etmiştir. 3 Nisan 1701/24 Şevval 1112 tarihinde vefat eden Nazmî Efendi, Yavaşça Mehmed Ağa Tekkesi haziresine defnedilmiştir (Türer, 2011: 63-66).

Nazmî Efendi'nin ikisi erkek, biri kız olmak üzere üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunlardan erkek olanları sırayla hilafet olarak postnişin olmuşlardır. Kendisinden sonra *Yavaşça Mehmed Ağa Tekkesi*'ne önce büyük oğlu *Şeyh Abdurrahman Rafî'a Efendi* (öl. 1132/1720), daha sonra küçük oğlu *Şeyh Abdülmecid Efendi* (öl. 1143/1730) geçmiştir. Nazmî Efendi'nin kaynaklarda zikredilen eserleri şunlardır: *Hedîyyetü'l-İhvân*, *Mî'yâr-ı Tarikat-ı İlâhî*, *Sır-ı Ma'nevî*, *Mev'izâ-i Mücâhede*, *Dîvân* (Türer, 2011: 156; Vassâf, 2006: 499).

2. OSMANLI TARİHİNDE SÎVÂSÎLER VE ŞEYH ABDÜLMECİD SÎVÂSÎ'NİN KİMLİĞİ

XIV. yüzyılda Azerbaycan'da kurulup, gelişerek Anadolu'da en yaygın tarikatlardan birisi olan Halvetîlik, Şeyh Ömer el-Halvetî'ye (Tayşi, 2007: 65)nispes edilir. Halvetiyye tarikatı esaslarını yazılı hale getirmesi, halvet ve zikir usûlünü açıklaması, vird-i settârin tertibi, tasavvuf anlayışının yerleştirilmesi ve etrafa

gönderdiği halifeleri vasıtasıyla Halvetiyye tarikatının uzak coğrafyalarda yayılması ise Şeyh Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin (Rıhtım, 2013: 264-66) çabalarıyla olmuştur (Budak, 2014: 58). Halvetiyye tarikatının *Pîr-i Sânisî* olarak kabul görmesi, tarikatı yapılandırması ve kurumsallaştırması Şîrvân'dan ayrılıp Bakû'ye davet olunmasıyla başlayan süreçte gerçekleşmiştir. Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin yetiştirmiş olduğu halifeleri başta Anadolu olmak üzere civar memleketlere gitmişlerdir. Böylelikle Halvetilik başka coğrafyalarda yayılma imkânı bulmuştur.

Halvetiyye tarikatı dört ana kol ile bu kolların da pek çok şubeye ayrılmasından dolayı tasavvuf tarihinde “*arîkat fabrikası ya da kuluçkası*” olarak da anılmıştır. Bu dört ana kol *Ruşeniyye*, *Cemâliyye*, *Şemsiyye* ve *Ahmediyye*'dir. Bu mezkûr kollar birçok tali şubeye ayrılarak dünyanın pek çok bölgesine yayılmıştır (Gölpınarlı, 1970: 423).

16. asrın sonlarıyla 17. asrın ilk yarısına damgasını vuran Sivas ve İstanbul'un en büyük şöhretlerinden biri olarak kabul edilen Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolu müessisi Şeyh Şemseddin Sivâsî (1520-1597), Sivâsiyye şubesi kurucusu Şeyh Abdülmecid Sivâsî (1563-1639) ve Nûriyye şubesinin önderi Şeyh Abdülehad Nûrî Sivâsî (1595-1651) gerek Sivas ve gerekse İstanbul'daki dergâh, medrese, kütüphâne, köprü, cami ve çeşmeden oluşan büyük yapı toplulukları inşa etmişlerdir. Özellikle Abdülehad Nûrî Sivâsî'nin halifelîği ile birlikte Midilli'ye kadar uzanan vakıflı tekke yapılarının fonksiyonları burada varlık göstermiştir. Şeyh Şemseddin Sivâsî ile birlikte padişahlarla olan yakın temaslar, Şeyh Abdülmecid Sivâsî ve Şeyh Abdülehad Nûrî Sivâsî ile de devam etmiştir. Mezkûr şeyhlerin III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603), I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618/1622-1623), I. Osman (1618-1622), IV. Murad (1623-1640) ve I. İbrahim (1640-1648) IV. Mehmed (1648-1687) gibi padişahlarla olan münasebetleri ve dönemlerinin siyasi olaylarına etkileri çalışmalara konu olmuştur.

Şeyh Şemseddin Sivâsî, Sultan III. Mehmed'le birlikte katıldığı Eğri Seferi (Aydın, 2019: 331-41) dönüşünde padişah tarafından İstanbul'a davet olunmuştur. Fakat Şems-i Sivâsî ilerlemiş yaşından (87) ve kış şartlarının çetinliğinden dolayı vücudu günden güne zayıf düşmüştür. Bu sebepleri ileri sürerek padişahın teklifini reddetmiş ve Sivas'a dönmüştür. Kısa bir süre kadar sonra 1597 yılı Kasım ayında vefat etmiştir. Sultan III. Mehmed bu sefer aynı teklifi Abdülmecid Sivâsî'ye yapmıştır ve teklif kabul edilmiştir.

III. Mehmed'in (1595-1603) davetiyle İstanbul'a ahfadıyla beraber giden Abdülmecid Sivâsî (1563-1639) özellikle, XVII. asırda Kadızâdelilerle sözlü ve yazılı olarak girdiği mücadelede ismini duyurmuştur. III. Mehmed (1595-1603), I. Ahmed (1603-1618), II. Osman (1618-1622), I. Mustafa (1622-1623) ve IV. Murad (1623-1640) saltanat devirlerinde yaşamıştır. Böylece XVI. asırda Zile, özellikle Sivas ve havalisini dini, iktisadi ve sosyal açıdan etkileyen Halvetiyye tarikatı Şemsiyye kolu, XVII. asrın ilk yarısında İstanbul'da ulemâ ve yönetim kadroları arasında kısa süre içinde yayılmıştır. Diyebiliriz ki, Halvetiyye Şemsiyye kolunun İstanbul'a, oradan da Anadolu ve Balkanlar'da yayılması yönündeki ilk alt yapı Abdülmecid Sivâsî döneminden itibaren oluşturulmuştur.

2.1. Şeyh Abdülmecid Sivâsî

Abdülmecid Sivâsî 971/1563 yılında Zile'de doğmuştur (Koçu, 1958: 141). Tam adı *Ebû'l-Hayr Mecdü'd-Dîn 'Âbdü'l-Mecid es-Sivâsî el-Mülakkab bi-Şeyhî, İbnu's-Şeyh Muharrem Efendi b. Ebû'l-Berâkât Muhammed b. 'Ârif Hasan*'dir. Künyesi, *Ebû'l-Hayr*, lakâbı *Mecdü'd-Dîn*'dir. İsmi *Abdülmecid*, şöhreti *Sivâsî*, mahlası *Şeyhî*'dir (Türer, 2011: 389-90; Gündoğdu, 1997: 50).

Şeyh Abdülmecid Sivâsî'nin babası, Molla Camii şârihi, Ebû'l-Leys eş-Şeyh Muharrem b. Ebû'l-Berâkât Muhammed ez-Zîlî'dir. Ebû'l-Berâkât Muhammed Efendi'nin en büyük oğlu olan Muharrem Efendi, Şemseddin Sivâsî'nin ağabeyidir. Muharrem Efendi, Abdülmecid Şîrvânî'nin halifesi olup (Türer, 2011: 386-89; Vassâf, 2006: 479) 1000/1591 yılında 90 yaşında Zile'de vefat etmiştir (Türer, 2011: 387). Babası vefat ettiğinde Abdülmecid Sivâsî 28 yaşında olmalıdır.

Şeyh Abdülmecid Sivâsî'nin kardeşleri hakkındaki bilgi veren Şeyh Receb Sivâsî, Efendi, Abdülmecid Sivâsî'nin ağabeyi Feyzullah Efendi'den başka Zile'de bir camide görev yapan Abdülkerim ve tahsil görmekte olan Abdurrauf isimli iki kardeşinin olduğunu belirtmektedir (Güneren, 2010: 73). Abdülmecid Sivâsî'nin erkek kardeşlerinden başka, Safa isimde bir kız kardeşi vardır. Safa Hatun, Abdülehad Nûrî Sivâsî'nin annesi olup, kocasının vefat etmesi üzerine ağabeyi Abdülmecid Sivâsî ile birlikte, evlatları Abdülehad Nûrî Sivâsî, Abdussamed Efendi ve Kamil Ağa'yı da yanına alarak İstanbul'a gitmiştir (Türer, 2011: 499).

Hediiyetü'l-İlhân'da Abdülmecîd Sivâsî'nin birden fazla eşi olduğu, oğlu Sivâsîzâde Şeyh Abdülbâki Efendi tarafından anlatılan menkıbe de "...yanımda olan vâlidelere ve câriyelere gösterdim" (Türer, 2011: 466) şeklinde geçen ifadesinden anlaşılmaktadır. Menkıbenin devamında ise Abdülbâki Efendi "...dört hatun ve on beş-yigirmi kadar cevârî..." olduğundan bahsetmektedir. Buradan dört tane eşi olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Evlatları hakkındaki bilgileri de yine mezkûr eserden öğrenmekteyiz. Buna göre, biri erkek dört çocuğu olmuştur. Bunlardan erkek olan Abdülbâki Efendi (1614-1710), kızlarından Âlime Hatun en büyüğü, Safiye Hatun ortanca ve Raziye Hatun da en küçük evladıdır. Abdülmecîd Sivâsî, kızları Âlime ve Raziye Hatunları yeğenleri ve aynı zamanda halifeleri ile evlendirmiştir. Kızlarından Âlime Hatun'u Abdüssamed Efendi ile küçük kızı Raziye Hatun'u da Abdülehad Nûrî Sivâsî ile evlendirmiştir (Türer, 2011: 532).

Abdülmecîd Sivâsî çok küçük yaşlarından itibaren önce babasının yanında daha sonra ise amcası ve aynı zamanda şeyhi olan Şemseddin Sivâsî'nin yanında tahsil görmüştür. Diyebiliriz ki, teneffüs ettiği atmosferde aile fertlerinin büyük etkisi vardır. Bu durum gerek zahiri ve gerekse batını ilimlerde kat ettiği yolun mesafesini belirlemiştir.

Sivâsî Efendi, yedi yaşlarında Kur'ân-ı Kerîm'ı hıfz etmiş, buluş çağında babasının talebeleri arasında yer almış ve bu sırada Arapça öğrenmeye başlamıştır. Bu kadar erken yaşlarda ilim hayatına başlaması onun diğer talebeler arasından sıvrilmesine neden olmuştur. Bir süre sonra amcası Şemseddin Sivâsî'ye talebe olmuş, onun yanında kısa zamanda fıkıh, tefsir ve hadis gibi zahiri ilimleri öğrenmiştir. Şems-i Sivâsî'nin icazetiyle Keşşâf Tefsiri okumuştur (Türer, 2011: 390).

Otuz yaşına geldiğinde Şemseddin Sivâsî'ye biat etmek istemiştir. Şemseddin Sivâsî ona: "*Abdülmecîd, sen zahîr-binsin. Ve 'ilm-i zâhirde ferîd olduğundan, 'ilim sana gâyet vücud virmişdir. İrşâd ve tecelli sana geç vâki' olur. Ammâ gâyet hûb olursan, cümle ihvânını sebk idüb, cümleden 'âlî olursun*" demişlerdir. Şemseddin Sivâsî biatını kabul edip hemen o gece Sivâsî Efendi'yi halvet-i erbainiyeye sokmuş ve nefesine boyun eğmede gösterdiği güçlü ve sıkı mücahedeler sonucunda kısa süre içinde vecd, hâl ve kemâl mertebelerinde ilerleyerek seyr u sülûkunu tamamlamıştır ve şeyhi Şemseddin Sivâsî tarafından yazılan icazetname ile Merzifon'a halife olarak gönderilmiştir (Türer, 2011: 392). Daha sonra Zile'ye 1596-97/1005 yılında halife nasb edilmiştir. Abdülmecîd Sivâsî, Zile'ye halife tayin olunduğunda yaşının 32-33 olması gerekir.

1596-97/1006 senesinde Şemseddin Sivâsî'nin vefatının ardından, Sivas'taki Şemsîyye Dergâhı'na Şemseddin Sivâsî'nin büyük oğlu Pîr Mehmed Efendi geçmiştir. Vefatına kadar yaklaşık iki sene boyunca şeyh olmuş ve daha sonra yerine Şemseddin Sivâsî'nin yeğeni ve aynı zamanda damadı olan Receb Sivâsî Efendi geçmiştir. Receb Efendi'den sonra Zile'de bulunan Abdülmecîd Sivâsî, Sivas'taki Şems-i Sivâsî Dergâhı'na teberrûken şeyh olmuştur (Hocazâde, 1320: 83). Böylece Şemsîyye Dergâhı'nın dördüncü postnişini olarak irşad makamına geçmiştir. O'nun Sivas ve havalisindeki şöhreti üzerine III. Mehmed kendi el yazısıyla bir Hatt-ı Hümayûn yazarak Abdülmecîd Sivâsî'yi İstanbul'a davet etmiştir. Sultan'ın davet mektubu şöyledir:

"Fazîletli ve kerâmetli Abdü'l-Mecîd-i Sivâsî Efendi merhûm ammîn Şems Efendi'nin Eğri Seferinde refâkatından, zâhiren ve bâtinen çok menâfi'ler müşâhade itmişizdir. Ba'de'r-rücû' Dâru's-Saltâna'da ikâmetlerini murâd itmiş idim. Hâlâ seni kavlen ve fi'len ve vasfen ana müşâhebet-i tâmm ile müşâhebetin olduğu mesmu'um olmağın, derûnumuzdan meyl-i tâmm itmişüzdir. Hatt-ı şerîfim vusûlunda, Daru's-Saltana'ya hicret itmen emrim olmuştur. İhmâl olunmaya". (Koçu, 1958: 142).

Bu Hatt-ı Hümayûn'un tarihi hakkında bilgi sahibi değiliz. Abdülmecîd Sivâsî'nin, Şeyh Receb Efendi'nin kısa süren postnişinliğinin ardından Şemsîyye postnişini olması tahminen 1599-1600'lü yılların başındadır. Dolayısıyla O'nun Sivas'taki dergâhta postnişinlik süresinin sadece birkaç aydan ibaret olduğu söylenebilir.

Abdülmecîd Sivâsî, Hatt-ı şerîfi okuduktan sonra "Allah'a, Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin" (Nisâ, 4/59) emri gereğince *sem'an ve tâ'âten* deyip İstanbul'a gitmiş ve Ayasofya yakınında bir menzilde ikamet etmiştir. Abdülmecîd Sivâsî burada birkaç gün istirahat etmiş ve sonrasında III. Mehmed'in emriyle vaaz ve nasihat etmek üzere Büyük Ayasofya Cami'inde göreve başlamıştır. Nazmî Efendi, Sivâsî Efendi'nin Ayasofya Cami'indeki vaazına en üst tabaka devlet erkânından, halkın en alt tabasına kadar pek çok kişinin icabet ettiğini nakletmektedir. Daha sonraki vaazlarında da aynı kalabalığın olduğu görülmüştür.

Abdülmecid Sivâsî'nin İstanbul'da bulunduğu bu süre içinde dönemin Reisü'l-Küttâb'ı olan Musallî (La'î) Efendi (öl. 1009/1600) kendisine biat etmiş ve Eyüp-Nişanca yakınlarında bulunan bir haneyi Sivâsî Efendi'ye tahsis etmiştir. La'î Efendi, vefatına kadar Eyüp Nişanca'da ikâmet eden Sivâsî Efendi'nin ve sûfilerin vergi dâhil tüm masrafları ile maişetlerini karşılamıştır. Nişanca'ya yerleştikten kısa bir süre sonra, Çarşamba Pazarı yakınlarında Sultan Selim civarında *Darü's-sa'de Ağası Mehmed Ağa* tarafından inşa ettirilen zâviyenin şeyhliği Abdülmecid Sivâsî'ye tevcih edilmiştir (Türer, 2011: 396).

Bir süre sonra Abdülmecid Sivâsî'ye muhabbet besleyen Şeyhülislam Sunullâh Efendi, halen Sunullah Efendi Camii olarak bilinen At Pazarı yakınındaki Beğ Mescidi'ni (Hüsâm Bey Mescidi) camii yapıp, camiinin vaizliğini kendisine teklif etmiştir. Sivâsî Efendi bu vazifeyi kabul etmiş, birkaç ay Cuma günleri halka vaaz ve nasihatle bulunmuştur. Şehzâde Camii vaizliği boşaltıldığı vakit, bu camiye geçen Sivâsî Efendi, Sunu'llâh Efendi'nin hatırını kırmayıp Hüsâm Bey Camii'ndeki vaazını da bırakmamış, Cumartesi günleri burada vaaz ve nasihatlerine devam etmiştir. Abdülmecid Sivâsî, Mehmed Ağa Tekkesi'nde üç sene kadar şeyhlik yaptıktan sonra Yavuz Selim Camii yakınındaki Şeyh Yavsi Zâviyesi şeyhliği boşalınca bu göreve geçmiştir (Türer, 2011: 396; Koçu, 1958: 142).

Sultan I. Ahmed tarafından, Mimar Sadefkâr Mehmed Ağa'ya yaptırılan Sultan Ahmed Camii'nin (inşaası 9 Receb 1018/7 Kasım 1609'da başlamış) açılış törenine 4 Cemaziye'l-âhir 1026/9 Haziran 1617 günü (Uzunçarşılı, 2011: 554), Kutbü'l-'arîfin Azîz Mahmud Efendi ve Fahrü'l-kamîlin Abdülmecid Sivâsî Efendi ve meşayihden bazıları dua için davet olunmuştur. Açılış merasiminde Azîz Mahmud Hüdâyî Efendi ve Sivâsî Efendi dualar etmişler, orada bulunan meşâyih ve sair müslümanlar "Amîn" diyerek, sonrasında "Fatihâ" okumuşlardır. Hemen arkasından Mahmud Efendi Pazar günü vaizliğine, Sivâsî Efendi de Cuma vaizliği vazifelerine tayin olunmuşlardır. Sivâsî Efendi, vefatına kadar bu vazifesini sürdürmüştür (Türer, 2011: 396-398).

Reşat Ekrem Koçu'nun kaleme aldığı İstanbul Ansiklopedisi'nde; "*Sultan Ahmed Camii yapılırken "Temel Şeyhi" olan Abdülmecid Efendi, temel taşı konulurken dua ettiği büyük mâbedin halka açıldığı gün de ilk Cuma va'azını vermiş ve ölünceye kadar bu vazife üzerinde kalmıştır*" şeklindeki ifadesiyle Nazmî Efendi'yi destekleyici bilgiler vermiştir. (Koçu, 1958: 142). Ayrıca arşiv belgelerinde "*Sultan Ahmed câmi'i vaizi kutbu'l-'arîfin eş-Şeyh Abdülmecid Sivâsî*" (VGMA, EV. MKT. CHT, 283/191.) şeklinde geçen ifade Abdülmecid Sivâsî'nin Sultan Ahmed Camii vaizi olduğun teyit etmektedir.

Abdülmecid Sivâsî, 1049/1639 senesinde 78 yaşında İstanbul'da vefat etmiştir (Türer, 2011: 467). Ömrünün yaklaşık 40 senesini İstanbul'da geçiren Sivâsî Efendi'nin kabri, Eyüp Nişanca'da bulunan dergâhının bahçesinde ve vefatından iki yıl sonra Mahpeyker Kösem Sultan, kâhyası Behram Ağa nezaretiyle kabrinin üstüne türbe yaptırmıştır (İlgürel, 1977: 275).

Şeyh Abdülmecid Sivâsî pek çok halife yetiştirmiştir. Halifeleri, İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Balkanlarda Midilli'de tekkeler açarak Halvetî-Sivâsîyye'yi temsil etmişlerdir. Vefatından sonra yerine oğlu Sivâsîzâde Abdülbâkî Efendi Eyüp-Nişanca'da bulunan Sivâsî Tekkesi'nde şeyh olmuştur.

Sivâsî Efendi'nin eserleri ve bunların nüshaları hakkında net bir sayı vermek doğru değildir. Fakat kaynaklarda Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere 21 kadar eserinin olduğundan bahsedilmektedir. Ancak 21'den daha az eser adı veren kaynaklar olduğu gibi daha fazla eseri olduğundan bahseden kaynaklar da mevcuttur (Gündoğdu, 1997: 176). Nazmî Efendi, Hediyyetü'l-İhvân'da Abdülmecid Sivâsî'nin 20'den fazla eserinin bulunduğunu ve O'nun Farsça'daki kabiliyetini, dile hâkimiyetini ve dili düzgün kullanmasındaki maharetinin lügatçileri kışkırtacak seviyede olduğunu söylemektedir (Türer, 2011: 390). Bu eserlerin sayısı dökümantasyon çalışmaları neticesinde değişeceğine hiç şüphe yoktur.

3. KARAYAZICI İSYANININ SEYRİ

Celâli İsyanları, 1592 yıllarından başlayıp genişleyerek, 1595 yıllarında ise hükümetle ile harp edebilecek düzeye ulaşan ve 1610 yıllarına kadar devam eden isyanların ortak adıdır. Bu isyanların baş aktörü olarak ise *Karayazıcı* gösterilir (Akdağ, 1967: 339).

Başiboş çiftbozan-levendlerin ehl-i örf'ün etrafında kümelenmeye başlaması ve köylüye musallat olmaları ile başlayan Celâli mücadelesinde, III. Murad'ın 1590'da çıkarmış olduğu adalet fermanında köy halkına ehl-i örf'e karşı koyma hakkı vermesi sonucunda yiğitbaşı idaresinde köy delikanlılarında oluşmuş 30-40 kişilik kuvvetler beylerin adamlarına karşı koymaya başlamışlardı. Bu durum köy halkı ve ümera arasında çatışmaların yaşanmasına neden olduğu görülür (Akdağ, 2013: 331).

III. Mehmed'in tahta çıktığı devirde mezkûr çatışmalar artmıştı. Padişah Eğri Seferi hazırlıkları yaptığı için bu çatışmaları yatıştırmak istiyordu. Bu sefer yeni bir adalet fermanı yayınladı. Fermanla bütün bu çatışmaların mesuliyeti ümeraya yükleniyordu. Asker Eğri Seferi'nde bulunduğu sırada köylerin güvenliği yiğitbaşının idaresindeki muhafız güçlerine bırakılıyordu (Akdağ, 2013: 332). Fakat bütün bu önlemler isyanın büyümesine engel olmadı. İstanbul'da sipahilerin isyan etmesine bir de Haçova firarileri eklenmişti. İşte durum bu vaziyette iken Karayazıcı isyanı patlak verdi.

Karayazıcı lakabı sekban yazıcılığından ileri gelmektedir. III. Mehmed döneminde isyan eden ünlü Celâli lideri Abdülhalim'dir. Hüseyin Hüsameddin Amasya Tarihi'nde "*Urfa dâhilinde Kılıçlı aşiretinin efradından Ali'nin oğlu*" olarak kimliğini yazmıştır (Hüseyin Hüsameddin, 1327: 348). Anadolu'da asayişin bozulduğu Osmanlı Avusturya savaşları (1592-1606) sırasında altı bölük zümresine yazılarak Şam yahut bir başka sınır kalesine muhafız olarak gönderilmiştir. Daha sonra Malatya'ya gelerek il erleri (Akdağ 2013: 197; Erdoğan, 2003: 53) teşkilatının başına yiğitbaşı olarak tayin edilmişti. Halep'te bulunan Venedik konsolosu, Karayazıcı'nın Halep Beylerbeyi'nin yanında kâtiplik yaptığını ve "*Karayazıcı*" veya "*Yazıcı*" namını aldığını ileri sürer (Naîmâ Efendi, 1967: 534; Emecen, 2018: 409).

Karayazıcı'ya ait bilgiler ayrıca onun atlı bölük mensubu olmasına binaen bir sancakbeyinin kaymakamı olduğudur. Bu görevde iken etrafına çok sayıda levend ve sekbanlardan müteşekkil bir bölük toplamıştır. Sancağın başka birine verilmesinden sonra burayı terk etmemiş, gelen beyi de öldürmüştür. Onun bu hareketi isyan bayrağını çektiğini şeklinde yorumlanmıştır. Karayazıcı Konya'da iken hutbelerde kendi adının okutulmasını talep ettiği ileri sürülür. Fakat bu bilgiler bir iddiadan ibarettir (İlgürel, 2001: 482).

Osmanlı-Avusturya savaşlarının meydana getirdiği ekonomik ve içtimai sıkıntılar neticesinde çoğu asker kaçaklarından oluşan grupların Karayazıcı etrafında toplanmaya başlaması 1598 yazında başlamış, 1599 yazına kadar 20.000 kadar sekbandan oluşan bir kuvvete malik isyankâr bir lider olmuştur. Celali reisleri arasından sıyrılarak onlar arasında en güçlüsü ve en fazla kuvvete malik olması şöhretini arttırmış, diğer reisler etrafında toplanmaya başlamasına neden olmuştur. Karayazıcı'nın etrafında toplanan Celâli reislerinin büyük bir kısmı atlı bölük halkından olan sipahiler idi. Mesela ünlü celali reislerinden, kardeşi Deli Hasan, Amasyalı Deli Zülfikar, Malatyalı Karakaş Ahmed, Tekeli Mehmed, Kizi Mustafa, Dünder, Arabacı Süleyman, Yıldızlı İbrahim, Tepesi Tüylü, Kalenderoğlu Mehmed, Gâvur Murad, Ağaçtan Pîrî, Kara Said, Hüseyinoğlu İshak, Adanalı Sevündük, Bağdatlı Uzun Hali, Kalın Durak Mahmud ve Köprülü Şaban da Karayazıcı birlikleri arasında idi (Naîmâ Efendi, 1967: 535). Bu sırada Habeş Beylerbeyliği yapmış olan fakat daha sonra istediği yerine gelmeyince Karaman'da isyan eden Hüseyin Paşa'da kendisine katılmıştır. Karayazıcı böylece kendine itibarlı bir müttelik bulmuş oluyordu (Yorga, 2005: 350).

Devlet için ciddi bir tehdit oluşturan Karayazıcı ve adamlarının bu isyanını bastırmak üzere, 1599'da Koca Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa asilere karşı serdar olarak tayin edilmiştir. İstanbul'da 1599 yılında ulema ve devlet adamlarının katıldığı bir meşveret meclisi toplandı. Toplantıda Karayazıcı ve çetesi ile nasıl baş edileceği, Serdar Mehmed Paşa'nın az bir kuvvetle Celâli'lerle mücadele etmesinin olanaksızlığı gibi konular görüşüldü. Bu toplantının akabinde İstanbul'da ata ve silaha mahir olanlar askere çağrıldı (Sakaoğlu, 1999: 215).

Mehmed Paşa'nın istikameti Karayazıcı ve Hüseyin Paşa'nın Urfa kalesidir. Bu sırada Şam askerleri de Mehmed Paşa'ya yardım etmek için gelmiştir. Mehmed Paşa burayı muhasara altında tutmuş ise de istenildiği gibi bir başarı kazanamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Mehmed Paşa bu kez Karayazıcı ile müzakere etmiş, Hüseyin Paşa'yı teslim etmesine karşılık, Antep veya Amasya sancağının idaresini kendisine bırakacağını vaat ederek onu ikna etme yoluna gitmiştir. Görüşmeler sonunda Hüseyin Paşa teslim edilmiş ve 7 Şubat 1600'de İstanbul'a getirildi. Yargılandıktan sonra çarımha gerildi ve işkence edildikten sonra Odunpazarı'nda çengele vuruldu. Cesedi İstanbul sokaklarında gezdirildi (Naîmâ Efendi, 1967: 535).

Sivas'a kaçan Karayazıcı'yı Çerkez Mahmud Paşa karşılamıştır. Mahmud Paşa Avusturya seferine katılmak üzere İstanbul'a gittiği sırada Karayazıcı'nın bu isyankâr tavrının sebeplisi olarak Mehmed Paşa'yı göstermiştir. Karayazıcı'ya Amasya Sancağı verilmesine rağmen isyan bastırılmamıştı. Karayazıcı tekrar isyan etmiş, Mehmet Paşa'nın bir temsilcisini öldürmüştü. Bu olaydan sonra Mehmed Paşa başarısız sayılarak görevinden azledilmiştir. Divan'da Karayazıcı'nın Amasya Sancakbeyi olması ve Mehmed Paşa'nın görevinden azli bir kriz dalgasına sebep olmuştur. Özellikle Şeyhülislam Sunullah Efendi'nin Anadolu'da kadılık yağın yeğeninin Karayazıcı lehine yazdığı mektuplar ve Sunullah Efendi'nin karıştığı rüşvet iddiaları sonunda Karayazıcı'ya Çorum Beylerbeyliği verilmiş oldu. Karayazıcı, Çorum'a asayiş

sağlamak için görevlendirildi ise de burada eşkıyalık faaliyetlerine devam ettiğine dair raporların İstanbul'a ulaşması hükümeti yeni tedbirler almaya zorladı. Karayazıcı ayrıca Çorum'da isyan ettiği vakitlerde Bağdat'ta bulunan kardeşi Uzun Hasan'dan yardım istemek suretiyle isyanı daha da genişletmek için harekete geçmişti (Hammer, 2015: 241).

Neticede 1600 yılı baharında, Karayazıcı üzerine eskiden Halep Sancakbeyi olan altıncı vezir Hacı İbrahim Paşa, Bağdat Beylerbeyliği'ne getirildi. Bağdat'a giderken Karayazıcı ve kardeşi Deli Hasan'ı ortadan kaldırmakla görevlendirilmiştir. Hacı İbrahim Paşa, Kayseri'ye geldiğinde yapılan savaşı kaybetmiştir (14 Rebülevvel 1009/23 Eylül 1600). Bu yenilgiden sonra harekete geçen Sokulluzade Hasan Paşa, iki kardeşi Elbistan yakınlarında Sepetli'de yakaladı. Yapılan savaşta Karayazıcı ve kardeşi Deli Hasan mağlup oldu (12 Safer 1010/12 Ağustos 1601). Canik dağlarına kaçan Karayazıcı'nın akibeti hakkında kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Kimi onun burada hastalıktan öldüğü, kimi ise adamlarıyla yaşadığı anlaşmazlık neticesinde öldürüldüğüdür (1010/1602) (İlgürel, 2001: 483). Hammer ise, Sepetli'deki muharebeden sonra Şâhverdi, Yular-kasdı ve Tavîl adındaki üç eşkıyanın Karayazıcı'nın cesedinin Osmanlı tarafından aşağılanmasının önüne geçmek amacıyla, parçalara ayırdıktan sonra her birini farklı yerlere gömdüklerini yazar (Hammer, 2015: 18).

Karayazıcı'nın isyan bayrağını bu sefer kardeşi devralmıştır. Deli Hasan'da tıpkı ağabeyi gibi büyük karışıklıklara sebep olmuştur. Padişah bu kez Deli Hasan üzerine Sokulluzâde Hasan Paşa yerine Vidin Beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa gönderir. Sokulluzâde Hasan Paşa ve Diyarbakır'dan Hüsrev Paşa'da isyanı bastırmakla görevlendirildi. Hafız Ahmed Paşa ve diğer beyler Tokat'ta karargâh kuran Deli Hasan üzerine hareket ettiler. Tokat'ta yapılan muharebede Hasan Paşa hayatını kaybetti. Deli Hasan ve çetesi Tokat'ta talan ettikten sonra Anadolu'ya yayıldılar. Kış yaklaşmakta olduğundan Hafız Ahmed Paşa muhasarayı kaldırmaya mecbur kaldı (Yorga, 2005: 350-51; Hammer, 2015: 18).

Cığalzade Sinan Paşa Anadolu'daki düzeni tekrar sağladıktan sonra Deli Hasan, Bosna Beylerbeyi olarak görevlendirildi. Burada zulümlere devam etti. Bosna'dan kovuldu ve Timaşvar Beylerbeyliği'ne getirildi. Burada kaldığı kısa süre boyunca aynı acımasızlıklara devam ettiği görüldü. Venedikle gizli ilişkiler içinde olduğu anlaşıncı Belgrad'da idam edildi (Yorga, 2005: 352).

3.1. Şeyh Receb Sivâsî'nin kimliği ve Karayazıcı İsyanının Değerlendirilmesi

Şeyh Receb Efendi b. İbrahim Cemâleddîn Sivâsî Efendi, Hicrî 947 veya 949 (1541 veya 1543) tarihlerinde Zile'de dünyaya gelmiştir. İlk olarak Şemseddin Sivâsî'den ders almış daha sonra bir süreliğine İstanbul'da tahsilini tamamlayıp Sultan Mehmed Han Cami'inde ders vermiştir. Şeyh Receb Efendi, Şemseddin Sivâsî'nin kızı Safiye Hatun ile evlenmiş, yirmi sene kadar Zile'de Şemseddin Sivâsî'ye hizmet etmiş ve Sivâs'a onunla birlikte gelmiştir (Türer, 2011: 353). Şeyh Receb Efendi'nin 989/1581-82 yılında babası Şeyh İbrahim Efendi ile birlikte hacca gittiğini Necmü'l-Hüdâ adlı eserde verdiği bilgiden öğrenmekteyiz (Güneren, 2010: 98).

Şemseddin Sivâsî 999/1590-91 senesinde hac faizasını yerine getirmeden evvel, Receb Sivâsî Efendi'ye icâzetnâme yazmıştır. Böylelikle Şeyh Receb Efendi Şemseddin Sivâsî'nin hac dönüşüne kadar vekâleten şeyhlik yapmıştır. (Türer, 2011: 355-56).

Şeyh Receb Efendi hilâfet aldığı anda yaşı 47-49 olması gerekir. Şemseddin Sivâsî'nin oğlu Şeyh Pîr Mehmed Efendi'den sonra kısa bir süre şeyhlik yaptığını tahmin ettiğimiz Receb Sivâsî Efendi'nin kaç tarihinde vefat ettiği tam olarak bilinmemektedir. Onun *Necmü'l-Hüdâ* adlı eserinin "*Hâtemetü'l-Hâteme*" kısmında eserini Sultan I. Ahmet (1603-1617) zamanında bitirdiğini belirtmesinden hareketle ölümü 1603-4 yılları olmalıdır. Vefatının ardından, Şemseddin Sivâsî dergâhına defn edilmiştir. Zile ve Sivas'ta elli seneye yakın Şemseddin Sivâsî'ye hizmet etmiştir (Güneren, 2010: 1-98). Eserleri ise Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı's-Şeyh Şemseddin Ebü's-Senâ, Esmâü'l-Usûl, Nûriyyü'l-Hüdâ, Mecmûa-i İlâhiyyât'dır. (Vassâf, 2006: 479)

3.2. Karayazıcı İsyanının Değerlendirilmesi

Karayazıcı Sivas'ta bulunduğu bu süre içinde halka yaptığı zulüm Receb Sivâsî tarafından tahlil edilmiştir. Şeyh Receb Efendi, Karayazıcı ve çetesinin Sivas'a gelmeleri ve üç ay kadar kaldıkları süre boyunca şehirde yaşattıkları kaos ortamını eserinde *Karayazıcı Vak'ası* diye bir başlık atarak tahlil etmiştir.

Şeyh Receb Sivâsî eserinde, şeyhi Şemseddin Sivâsî'nin vefatından sonra ahval-i zamanın bozulduğunu, "*zulüm, cevir ve tuğyan ehlinin zuhur ettiğini*" söyleyerek Celâfileri kasteden ifadeler kullanmıştır.

Karayazıcı ve adamlarının 1009/1600-1601 (Abdülmecid Sivâsî, tarihsiz: 93) senesinde Çorum'dan Sivas'a geldiğini söyleyen Şeyh Receb Sivâsî üç ay boyunca burada kaldığını, bu süre zarfında bir kısım ahalinin içlerine sinen ölüm korkusuyla evlerini terk ettiklerini, kalan kısmın da kale gibi korunaklı yerlerde saklandıklarını söylemektedir. Halkın işgalciler çekip gitmeden evlerine döneceği yoktu. Şeyh Receb Efendi isyancıları: "...şehre giren eşkıyanın hemen hepsi genç delikanlı, kalblerinden şefekat ve merhamet hisleri silinmiş, silâhları keskin, okları zehirli, süngüleri uzun, şiddetleri pervâsız, savletleri, hamleleri âni, kalbleri bozuk, niyyetleri kötü adamlardı." şeklinde tanımlamaktadır (Güneren, 2010: 84).

İsyancıların ayrıca şehirdeki ağaçları kestiklerini, hayvanları boğazladıklarını, şehir etrafında kaz, ördek, güvercin ve serçe bırakmadıklarını, tüm dükkânları yağmaladıklarını, evleri ateşe verdiklerini, mamur yer bırakmadıklarını ve şehirdeki erkekleri öldürdüklerini nakletmiştir (Güneren, 2010: 84).

Şeyh Receb Efendi, Karayazıcı ve çetesinin şehirden gitmesinin ardından ise halk ve hayvanlar arasında hastalıkların baş gösterdiğini, bunun neticesinde de ölümlerin olduğunu bildirmiştir. Şehir ve köylerin boşalıp arazinin sahipsiz kalması sonucunda açlığın baş gösterdiğini söyleyen Şeyh Receb Efendi, bu feci durum karşısında insanların kedi, köpek gibi canlıları yediklerini hatta çocukları öldürüp yemeye başladıklarını rivayet eder ve bir örnek verir: "*Hatta bir gün bir tencerede pişirilmiş çocuk eti bulundu. Boğazlayanı ateşe atmaya hükmettiler. Bu adam yanarken etrafını çeviren aç insanlar ateşin alevi hafifleyince bunun büryân gibi kızarmış etini de yemek için kapıştılar. Bu hadiseden sonra artık bu feci' hal men' edilemez oldu. Fakirlik, açlık, insanları böyle ne kadar fena akıbetlere sevk ediyor*" (Güneren, 2010: 85).

Şeyh Receb Sivâsî, Karayazıcı ve çetesinin Sivas'tan ayrıldıktan sonra Kayseri'ye yöneldiklerini, fakat burada Hacı İbrahim Paşa kumandasındaki hükümet kitaları tarafından kuşatıldıklarını ve yapılan muharebede İbrahim Paşa kuvvetlerinin hezimete uğradığını nakleder. Kayseri'den Elbistan'a yönelen asiler, bu kez Hasan Paşa'nın kumandasındaki kuvvetlerle karşılaşmışlardır. Yapılan muharebede Karayazıcı'nın memleketine (Recep Efendi Karayazıcı'nın Canikli olduğunu ileri sürer) kaçtığını söyleyen Şeyh Receb Efendi Samsun'a kaçtığını ve burada öldüğünü not etmiştir. Şeyh Receb Sivâsî Karayazıcı'nın ölmesi üzerine: "*Allah ona ve tâbî olub muhabbet edenlere lânet eylesin*" (Güneren, 2010: 85) diyerek Karayazıcı'nın sebep olduğu fena akibete karşı beddua ederek tepkisini göstermiştir.

4. HEDİYYETÜ'L-İHVÂN'DA KARAYAZICI İSYANININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Şeyh Abdülmecid Sivâsî'nin Sultan III. Mehmed'in davetiyle İstanbul'da ikamet etmeye başlamasından kısa bir süre sonra padişah vefat etmiş, yerine I. Ahmed (1603-1617) geçmiştir. Sultan I. Ahmed ve Abdülmecid Sivâsî (1563-1639) arasındaki münasebet, saygı esasına dayanan sıcak bir atmosfer içinde olmakla birlikte, o dönemindeki şeyhler gibi çekingen bir tavır içinde olmamıştır. Özellikle Sultan'ın Abdülmecid Sivâsî'ye *Pederim* (Türer, 2010: 414) diye hitap etmesi bu samimi ve sıcak ilişkinin en önemli göstergelerinden biridir.

Sultan I. Ahmed'in saltanatı devrinde Celâli isyanları mühim bir yer tutar. Özellikle saltanatının ilk yıllarında Nasuh Paşa ile Geçdehan Ali Paşa, Tavi Halil adındaki Celâlî kuvvetleri ile çarpışmışlar, fakat mağlup olmuşlardır (Baysun, 1965: 162). İşte Abdülmecid Sivâsî, Sultan I. Ahmed'in saltanatının ilk yıllarında özellikle Karayazıcı ve Uzun Bölükbaşı isyanlarının bastırılması için tavsiyelerde bulunmuştur.

I. Ahmed bir Cuma günü Abdülmecid Sivâsî'nin Sultan Selim Camii'ndeki vaazını dinledikten sonra huzuruna davet etmiştir. O'na Celâlî tabir olan asilerin Abdülmecid Sivâsî'nin amcası Şeyh Şemseddin Sivâsî'nin vefatlarından sonra ortaya çıktığını söyleyerek söze başlamıştır. Nazmî Efendi, padişahın Celâlî'lerin sebep olduğu isyankâr ve azgınlık içerisindeki hareketlerini Mecûsîleri ibadet yerlerindeki ateşe benzettiğini ifade eder. Asilerin, Osmanlı köy ve kasabalarını harap ettiklerini, halkı perişan bir halde bırakıp ziraat edemez hale getirdiklerini, neticede insanların açlıkla başa çıkmak için kedi ve köpek yemek zorunda kaldıklarını söylemiştir. Bu tükenmişlik halinden sonra ise halkın birbirini öldürmeye başladığını gözlemlediğini ifade eder (Türer, 2011: 414-15).

Nazmî Efendi, İsyancıların 70-80 bin kadar olduğunu söylemektedir. Ayrıca asilerin bu hareketlerinin devletin nizam ve intizamına büyük zararlar verdiğini, bu asiler üzerine pek çok defa asker gönderildiği fakat her defasında mağlup olduğunu söyleyen nakleden Nazmî Efendi padişahın, isyancıların verdikleri zarardan kurtulmak için hayır sahibi birinin dua ve himmetine ihtiyaç olduğunu dile getirir ve Abdülmecid Sivâsî'ye hitaben: "... bu belîyye-i 'azîmeyi üzerimizden def' itmeniz muradımdır!" diye buyurduğunu yazar. Padişahın bu ricası üzerine Abdülmecid Sivâsî: "*Benim kerîm ve halîm Pâdişâhım, taraf-ı Bârî'den*

vilâyet-i Anatoli, Üsküdârî-i mahbûb ve mevdûd-i, melik-i Vedûd, Mahmûd Efendi Hazretlerine ve vilâyet-i Rûm-ili, bu Fakîr-i 'âcize sipariş olunmuştur." (Türer, 2011: 414-15). Abdülmecid Sivâsî padişahla olan bu konuşmasının devamında ise; Murat Paşa'nın (Kuyucu) Belgrad'da Avusturya ile savaşta olduğunu, vezirlik mührünü kendisine tevcih etmesini ve İstanbul'a çağırmasını söyler ve ekler: "*Mahmud Efendi Hazretlerinin du'â ve himmetleriyle Anatoli'yi Celâlî eşkiyâsından pâk ve tathîr iderler*" (Türer, 2011: 414-15).

Naîmâ Tarihi'nde, Veziriazam Murad Paşa, Belgrad'daki barış görüşmelerini tamamladığı sırada kapıcılar kethüdası eliyle İstanbul'a davet olunması için hükm-i şerif aldığını ve Avusturya'dan sulh bedeli olarak gelen malları da yanına alarak İstanbul'a 1 Muharrem 1016/28 Nisan 1607 tarihinde geldiğini söyler (Naîmâ Efendi, 1967: 533).

Kuyucu Murad Paşa, İstanbul'dan ayrıldığı sırada Kalenderoğlu Mehmed Paşa Bursa ve çevresini ele geçirmiş, İstanbul'u tehdit etmek üzereydi. Kalenderoğlu'ndan kaçan Canbulatoğlu Ali Paşa İstanbul'a padişaha sığınmıştı. Kuyucu Murad Paşa, Yusuf Paşa, Kara Said, Muslî Çavuş gibi Celâlî başbuğlarının büyük bir kısmını ortadan kaldırdı. Kuyucu Murad Paşa 1607 yılında Anadolu ve Suriye'de suçlu suçsuz ayrımı yapmadan binlerce insanı asıp kesen, cesetlerini kuyulara doldurtuttuktan sonra 1608 yılında İstanbul'a döndü (Orhonlu, 1971: 652-54).

Nazmî Efendi yukarıda bahsi geçen olay üzerine, Kuyucu Murad Paşa'nın Avusturya kralını bozguna uğrattıktan sonra İstanbul'a geldiğini ve "*celâlî eşkiyâsı gailisi bi'l-küllîye mündefti oldu... Karayazıcı ve Topal Bölükbaşı ve gayriler, tu'me-i şemşîr-i Şerî'at olub, lâşeleri, 'azîm çâhlar hafr olunub, içlerine ilka olunmağla, vezî-i 'âlî-tebâr, "Kuyucu Mûrad Paşa" demekle şöhet-şi'âr olmuşlardır*" diye nakletmiştir. Nazmî Efendi ayrıca bütün bu anlattıklarını dönemin kaynaklarına başvurulduğunda teyit edileceğini derkenar eder (Türer, 2011: 415).

5. SONUÇ

Menakıbnâmelerin yer ve zaman bildirerek olayları tahlil etmeleri, onları birer tarihi kaynak statüsünde yer edinmelerini sağlamıştır. Birinci şahıs metinler olarak değerlendirmeye çalıştığımız her iki menakıbnâmenin kaleme alındığı zaman dilimi Osmanlı İmparatorluğu'nun maddi sıkıntılar ve istihsal güçlüklerle mücadele ettiği bir dönemdir. Mezkûr eserler de Sivâsî şeyhleri öncelikle, tasavvuf meclisinde şeyhleriyle sohbetlerini ve mistik deneyimlerini ele almışlardır. Bu mistik yolculuktan başka, ön-örneklerle gündemde olan olayları kendi perspektifleriyle yazıya geçirmişlerdir. Diyebiliriz ki şahsi ve toplumsal olaylara seyirci kalmamış, bunları en geniş anlatımla eserler de yer vermişlerdir.

"*Necmü'l-Hüdâ fî Menakıbı's-Şeyh Şemseddîn Ebû's-Senâ*" ve "*Hediyyetü'l-İhvân*"ın kaleme alındığı zaman dilimi, kendi tetkik sahamız olan Osmanlı'nı maddi sıkıntılar ve istihsal güçlüklerin yoğun olarak görüldüğü bir dönemdir. Bu eserlerde verilen ön-örneklerle gündemde olan olaylar anlatılmıştır. Bu deneyimler sıra dışı bir anlatımla ele alınıyor olması, onların gerçekliğinin teyit edilmesini zorunlu kılmıştır. Nitekim dönem olayları özellikle anlatılmaya çalışılan Celâlî isyanları ve özelde Karayazıcı vak'ası dönemin kronikleri ile mukayeseli anlatılmıştır.

Kaynaklarda 20.000 kişilik oldukça büyük bir askeri güce malik olduğu ifade edilen Karayazıcı'nın etrafında Osmanlı mahalli ve askeri idaresine karşı gayri memnun kimselerin olması Osmanlı'daki içtimai kaosu bir yansımasıdır. Karayazıcı ile Osmanlı arasında meydana gelen çarpışmalarda hükümetin lehine olarak bir neticenin sağlanamaması, Karayazıcı'nın Osmanlı hükümeti için tehlikeli bir güç olduğunu gösteriyordu. Fakat Karayazıcı elindeki fiili gücü anlamış hükümetin tavizkâr bir tutum sergileyeceğini kavramasına neden olmuştur. Neticede Karayazıcı girişmiş olduğu bu hareketi daha yüksek bir göreve gelebilmek amacıyla kullandı.

Kaynaklardan Karayazıcı Sivas'a geldiğinde Sivas valisi ona yakın alaka göstermiş olduğunu ve hükümete karşı tarafdarlık ettiğini öğreniyoruz. Mehmed Paşa Karayazıcı'yı savunma amaçlı İstanbul'da bulunduğu sürede, onun ve çetesinin Sivas halkına yaptığı zulümü Şeyh Receb Efendi tarafından değerlendirilmiştir.

Şeyh Receb Efendi, Karayazıcı Sivas'a ayak bastığında 60 yaş civarındadır. Vekayinâmelerde Karayazıcı'nın tarihi şahsiyeti hakkında verilen ifadeler ek olarak Şeyh Receb Sivâsî Karayazıcı'yı barbar bir çete reisi olarak görür. Öyle görülüyor ki, Karayazıcı Sivas'a ayak basmadan evvel haberi çoktan ulaşmıştır. Bu sebeple, Şeyh Receb Efendi tehlikenin çapını kestirmekte zorluk çekmediği görülür. Bu özenle yazılan bir dedikodudan ibaret değildir.

Bu menakıbe de, barbarların şehirdeki faaliyetlerini duygusallıkla, fakat gerçekliğe sadık kalarak anlatılır. Nitekim Celâlî başbuğlarının şehirlerdeki faaliyetlerine dair örnekler çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Hiç kuşkusuz, Şeyh Receb Efendi'nin eserinde verdiği insan eti yenildiğine dair bilgi, diğer çalışmalar da görülmeyen bir misaldir. Kıtık zamanlarında insan eti yenildiği, bir trajedinin somut bir örneği olabilir. Fakat ispatlamaya ihtiyaç duyulan bir bilgidir. Öteki araştırmalarda olmaması böyle bir hadisenin sadece şehir efsanesinde ibaret olduğu anlamına da gelmez. Bu anlatılanlar gerçekdışı gelse de tarihte görülmemiş hadiseler değildir. Şunu da ilave etmek gerekir ki, eserin bütününde verilen bilgiler içerisinde bazı rakamsal verilerin abartıldığı görülür. Haricinde verilen tarihi olaylar da ise doğruluğu tarihi kaynaklarla örtüşen bilgiler vardır.

Karayazıcı kalabalık bir grup ile Sivâs'a gelmesi sonrasında barınma ve maişet ihtiyaçlarının büyük bir sorun teşkil ettiği, neticede bunları karşılama teşebbüsüyle hareket etmesi yağmalama ve tahribatlar yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Şeyh Receb Efendi'nin gördüğü istilacı grup imparatorluk ordusunun askerlerine benzememektedir. Karşılaştığı manzara karşısında yaşanan olaylardan dolayı şaşkınlığını ve üzüntüsünü gizlememektedir. Fakat yaşananlardan büyük bir elem duymuş olsa da tevekkül içinde tekkesine kapanarak dua etmeyi tercih etmiştir. Çünkü bütün bunlara karşı koyacak durumda değildir. Şu veya bu şekilde görüşlerini gözlemci tavrı ile birlikte verir. Şunu da eklemek gerekirse eser de, Karayazıcı'nın Sivâs'a gelişi ve kaldığı üç aylık süre zarfında, istilacılara karşı bir seferberliğin ya da direniş hareketlerinin varlığına dair her hangi bir bilgi verilmemiştir.

Nazmî Efendi'nin eserinde, Sultan I. Ahmed zamanında, İstanbul genelinde Celâlî isyanının halk arasında görüldüğü şekliyle dehşet verici hadiselerin yaşanmasına neden olduğu konu edinilir. Burada rivayet edilen hadiseler Sultan I. Ahmed tarafından kaygıyla izlenilmektedir ve sultanın isyanın bastırılmasında manevi bir destek aradığını gösterir.

Nazmî Efendi, isyancıların 70-80 bin civarında olduğunu söylemektedir. Hâlbuki dönem tarihçilerinin eserlerin de Karayazıcı ve çetesinin sayısının 20 bin civarında olduğu ifade edilir. Daha önce ifade etmeye çalıştığımız gibi her iki eserin bütününde çeşitli tarihi olaylar hakkında bilgi verilirken şeyhler abartılı rakamlar vermeyi tercih etmişlerdir.

Sözlü rivayetler olarak yayılan Celâlî dehşetinin anıları belleklerden silinmeyecek düzeydedir. Nitekim Hediyyetü'l-İhvân ve Necmü'l-Hüdâ'da istila ve yağma nerede ise orada sebep olunan kıtlığın neticesinde insanların hayatta kalabilmek için mecbur kaldıkları hadiseler misal vermek istemiştir. Özellikle insanların "böbrek ve köpek" yemek zorunda kaldığını söylerken durumun vahameti vurgulanır.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikası

VGMA, EV. MKT. CHT, 283/191.

Araştırma-İnceleme Eserleri

Sivâsî, Abdülmecid. (Tarihsiz), *Kitabu'l-İstihsan*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Şemsi Güneren-M. Fatih Güneren Bölümü, nr. 32, vr. 93.

Akdağ, Mustafa (2013), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

_____(1967), "Karayazıcı", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:6, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 339-343.

Aydın, Özden (2019), "Eğri Seferinde Bir Şeyh: Şemseddin Sivâsî", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı:14/1, s. 331-341.

Baysun, A. Cavid (1965), "I. Ahmed", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 161-163.

Baz, İbrahim (2007), *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî Hayatı Eserleri Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Budak, Abdülhamit (2014), *Halvetî Tarikatının Osmanlı Toplum Yapısıyla Sosyo-Politik ve Kültürel Etkileşimi (XV. Yüzyıl Amasya Örneği)*, Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

- Emecen, Feridun M (2018), *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdoğan, K. Meryem (2003), “Karayazıcı İsyanı”, Eskişehir: *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 2, s. 53-66.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî (1970), “Halvetiyye” *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 18, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 420-425.
- Gündoğdu, Cengiz (1997), *Abdülmecîd Sıvâsî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Güneren, M. Fatih (2010), Receb-üs Sıvâsî, *Hidayet Yıldızı Şems-ed-dîn-i Sıvâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*, İstanbul: Seçil Ofset.
- Hammer, Joseph Von (2015), *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt: VII-VIII, haz. Mümin Çevik, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hocazâde, A. Hilmi (1320), *Ziyaret-i Evliyâ*, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Hüseyin Hüsameddin (Yasar) (1327), *Amasya Tarihi*, Cilt: III, İstanbul.
- İlgürel, Mücteba (2001), “Karayazıcı Abdülhalim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 24, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 482-83.
- _____(1977), “Kösem Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 26, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 273-75.
- Koçu, R. Ekrem (1958), “Abdülmecîd Efendi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: I, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mehmed Süreyya (1996), *Sicill-i Osmanî III*, haz. Nuri Akbayan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları-30.
- Naîmâ, Mustafa Efendi (1967), *Naîmâ Tarihi-I (Ravzatü'l-Hüseyin fî Hülâsat-I Ahbârî'l-Hafikâyn)*, çev. Zuhuri Danışman, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.
- Orhonlu, Cengiz (1971), “Kuyucu Murad Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 651-54.
- Osmanzâde, H. Vassâf (2006), *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr-ı Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, C. III-V, İstanbul: Kitabevi Yayınları-290.
- Ocak, A. Yaşar (1992), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metedolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Rıhtım, Mehmet (2013), “Yahyâ-yı Şîrvânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 43, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 264-266.
- Sakaoğlu, Necdet (1999), *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Şahin, Haşim (2004), “Menâkıbnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 29, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 112-114.
- Tayşi, M. Serhan (2007), “Ömer el-Halvetî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:34, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 65.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (2011), *Osmanlı Tarihi*, C. III/II, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yorga, Nicolae (2005), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt: 3, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Türer, Osman (2011), *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat Halvetilik Örneği Mustafa Nazmî Efendi'nin Hediyyetü'l-İhvan'ı*, İstanbul: İnsan Yayınları.